

DATA IN DE STAD

An aerial photograph of a city, likely Amsterdam, showing a dense urban landscape with various buildings and a prominent church spire. The sky is filled with large, white, fluffy clouds. The title 'DATA IN DE STAD' is written in large, white, sans-serif capital letters across the upper half of the image.

Presentatie van het magazine

Janneke ten Kate

Projectleider Ruimte & Economie

4 februari 2020

Eerdere publicatie



Data in de Stad

PLATFORM3L

INHOUD ← 3 | 57 →

inhoud	
 14	Een goede start Hét stappenplan voor kwalitatieve en ethische dataprojecten in de stad.
 23	10 datalessen van koploper Zaanstad Groot denken en klein starten. Daar ligt de basis van de Zaanse aanpak.
 33	Column: Datadrang. En de burgers dan? Het temmen van de volgende sterke man: big data.
 45	Datapionieren op het platteland Slimme data-analyses zijn niet voorbehouden aan <i>smart cities</i> .
En verder:	
Let op de publieke waarden	4
Praktijkvoorbeeld: Overlast & extramuralisering	5
De Sleutelstad als smart city	10
Praktijkvoorbeeld: Jongeren in Zoetermeer	18
Praktijkvoorbeeld: Armoede in Maassluis, Vlaardingen en Schiedam	28
Binnenkort verwacht... de digitale kopie van Rotterdam	35
Praktijkvoorbeeld: Binnenstadsmonitoring in Enschede	38
Column: 'Gratis' wonen in de slimme stad en 'betalen' met data	43
Praktijkvoorbeeld: Scheefwonen in Leiden	49
Een dashboard voor de binnenstad?	53
Verder lezen & klikken	55
Colofon	57

Data in de Stad _ Publieke waarden

Let op de publieke waarden!

Pr

1. Privacy

Een gebrek aan goede regelgeving en steeds grotere verzamelingen data zorgen voor privacy-problemen. Zeker wanneer verschillende datasets gecombineerd worden en geaggregeerde data teruggeleid kunnen worden naar individuen.

Data in de Stad _ Publieke waarden

Let op de publieke waarden!

Pr

1. Privacy

Een gebrek aan goede regelgeving en steeds grotere verzamelingen data zorgen voor privacy-problemen. Zeker wanneer verschillende datasets gecombineerd worden en geaggregeerde data teruggeleid kunnen worden naar individuen.

Ve

2. Veiligheid

Steeds meer systemen en processen zijn helemaal afhankelijk van bepaalde technologie. Hacken en cybercrime hebben mogelijk ernstige gevolgen voor individuen en zelfs de hele maatschappij, zeker omdat onze apparaten en systemen steeds beter verbonden zijn.

Au

3. Autonomie

Technologie, zoals slimme algoritmes, kunnen invloed hebben op de autonomie van personen of groepen. Vaak zijn we ons niet bewust welke keuzes schuilgaan achter de technologie of dat we worden beïnvloed in ons handelen door technologie.

Ct

4. Controle over technologie

(Zelflerende) algoritmen bepalen steeds vaker wat we wel en niet zien, op sociale media bijvoorbeeld. Dit heeft invloed op hoe mensen, ook ambtenaren, de wereld zien en op (beleids)ontwikkelingen binnen een stad.

Mw

5. Menselijke waardigheid

Technologie kan mensen minimaliseren tot nummers, data en controleerbare wezens, en moeilijk bepalen wat goed en fout is bij morele vraagstukken. Dat kan botsen met onze eigen menselijke waardigheid.

Re

6. Rechtvaardigheid

Mensen reduceren tot data kan leiden tot waardeconflicten en stigmatisering waar je moeilijk vanaf komt. Zo kan een postcode, leeftijd en geslacht leiden tot een profiel van mogelijk crimineel gedrag, wat ingaat tegen het principe 'onschuldig tot het tegendeel is bewezen'.

Mv

7. Machtsverhoudingen

Informatie-asymmetrie ontstaat wanneer bijvoorbeeld de overheid of een bedrijf veel data bezit over een groot aantal individuen, die zelf deze informatie niet bezitten. Deze scheve machtsverhouding komt door digitale ontwikkelingen en de grote hoeveelheden verzamelde data vaker voor. Dat kan ook leiden tot afhankelijkheid van bepaalde diensten of systemen.

Bovenstaande publieke waarden, die mogelijk in het geding komen door datagedreven werken, zijn gebaseerd op het onderzoek 'Opwaarderen. Borgen van publieke waarden in de digitale samenleving' van het Rathenau Instituut.

A close-up, slightly blurred image of a stack of Euro banknotes. The colors are vibrant, with shades of blue, green, and yellow visible. The texture of the paper and the intricate patterns of the currency are partially discernible. Overlaid on this image is white text that reads: 'Kunnen gemeenten data als geld gebruiken, zodat bewoners kunnen 'betalen' met hun data?'.

Kunnen gemeenten data als
geld gebruiken, zodat
bewoners kunnen 'betalen'
met hun data?

Rosalie Koolhoven

- Diensten of woonruimte in ruil voor data
- Data als betaalmiddel?
- Privacy in geding

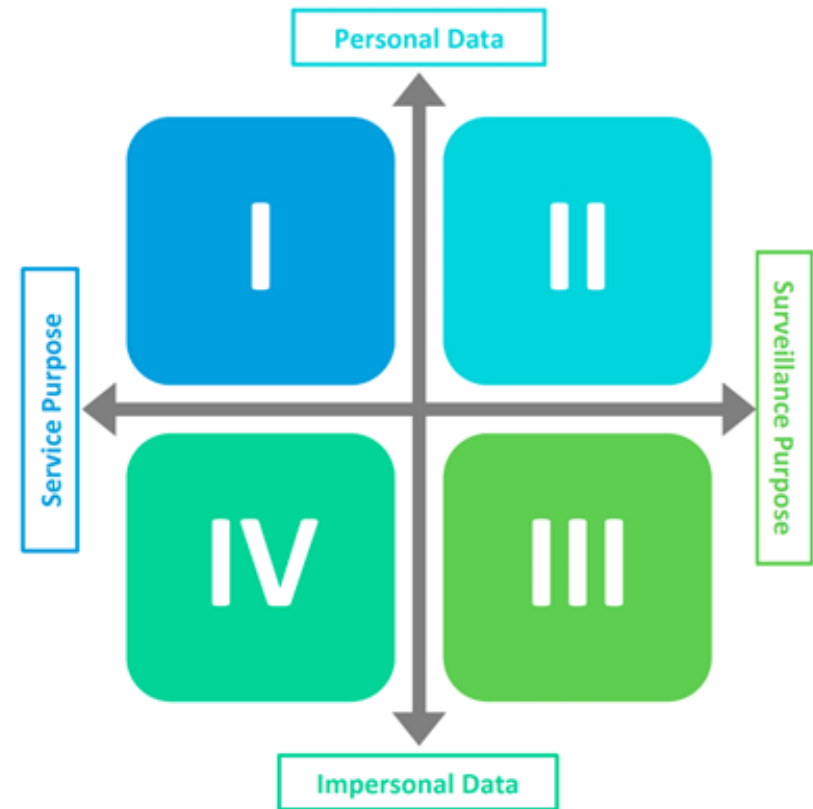




“De datadrang voltrekt zich
zonder inbreng van burgers.
Dat is vreemd. Want het gaat
om hun gegevens.”

Liesbet van Zoonen

- Data als oplossing voor steeds complexer wordende wereld
- Burgerperspectief steeds belangrijker
- Dienstverlening of controle?
- Burger als onmisbare 4^e partij



Stappenplan – Een goede start

1. WETTELIJK KADER



2. KWALITEITSEISEN



3. PUBLIEKE WAARDEN

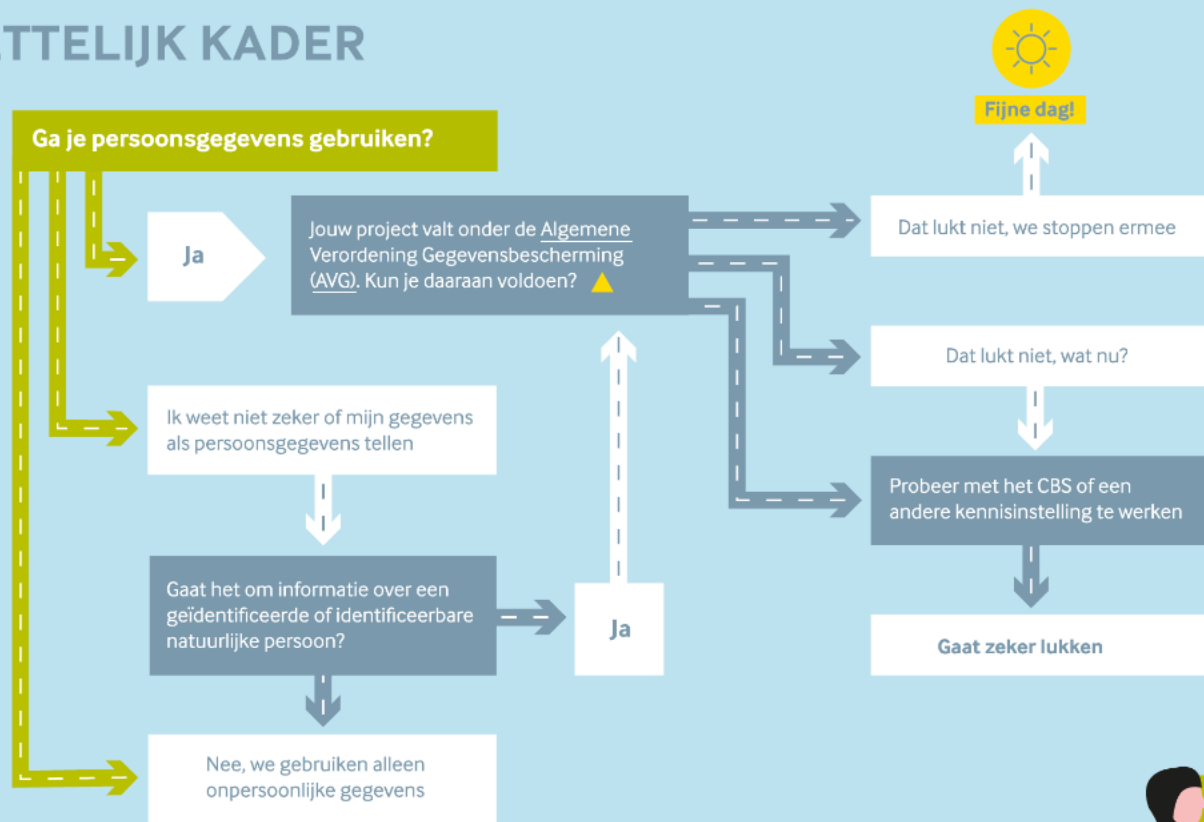


4. PROJECTONTWERP

Een goede start

Kwaliteit en ethiek bij dataprojecten in gemeenten in 4 stappen

1. WETTELIJK KADER



Ga naar stap 2

Let op:

Sociale mediaberichten en zzp-gegevens zijn persoonsgegevens. Dat geldt niet voor bedrijfsgegevens. Locatie- en postcodegegevens zijn makkelijk om te bouwen tot persoonsgegevens.



Je mag dan bijvoorbeeld gegevens beperkt bewaren en bewerken. Vraag je gemeentelijke of departementale privacy-officer om advies.



Een goede start - Kwaliteit en ethiek bij dataprojecten in gemeenten in 4 stappen

2. KWALITEITSEISEN



Ga naar stap 3

Een goede start - Kwaliteit en ethiek bij dataprojecten in gemeenten in 4 stappen

3. PUBLIEKE WAARDEN

Om ervoor te zorgen dat het dataproject ten goede komt aan de lokale samenleving en niet voor extra of nieuwe problemen zorgt, is het belangrijk om je te verdiepen in publieke waarden. Wil je dat?

Ja

- **Verdieping vind je bijvoorbeeld bij:**
- [VNG: Principes voor de digitale stad](#)
- [Amsterdam: TADA Manifest](#)
- [Rathenau Instituut: Digitale mensenrechten](#)
- [BOLD Cities / VSNU: SHARED](#)
- [GeoNovum: Spelregels voor sensoren](#)

Wil je al deze waarden goed meenemen, dan vraagt dit om gebruikersparticipatie in het projectontwerp

Nee, het is genoeg als we aan de wet- en kwaliteitseisen voldoen

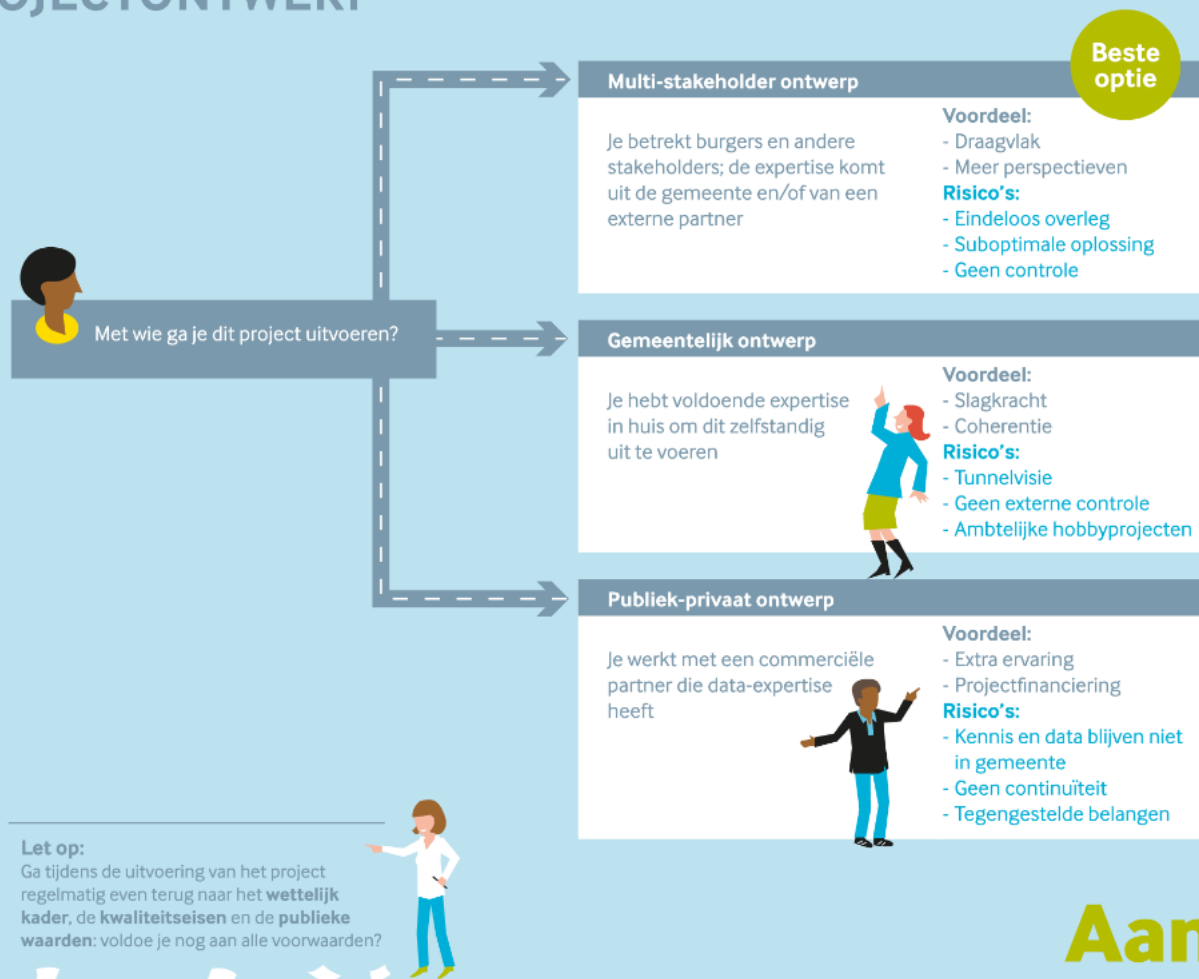
Weet je het zeker?

Let op:
Publieke waarden kunnen voor elke gemeente anders zijn.

Ga naar stap 4

Een goede start - Kwaliteit en ethiek bij dataprojecten in gemeenten in 4 stappen

4. PROJECTONTWERP



Aan de slag!

Data in de Stad _ Praktijkvoorbeelden

▪ Overlast en extramuralisering	Zaanstad
▪ Jongeren	Zoetermeer
▪ Armoede	Schiedam
▪ Binnenstadsmonitoring	Enschede
▪ Scheefwonen	Leiden

Data in de Stad _ Praktijkvoorbeelden

- Overlast en extramuralisering
- Jongeren
- Armoede
- Binnenstadsmonitoring
- Scheefwonen

Zaanstad

Zoetermeer

Schiedam

Enschede

Leiden

PRAKTIJKVOORBEELD ZAA NSTAD

Overlast & extramuralisering

Door de scheiding van wonen en zorg en de afbouw van intramurale zorg – de extramuralisering en de ambulantisering – moeten steeds meer mensen met ernstige psychiatrische problemen zelfstandig wonen, werken en leven. Levert dat meer overlast in de wijk op, zoals herrie, agressief of gewelddadig gedrag of vervuilde woningen?

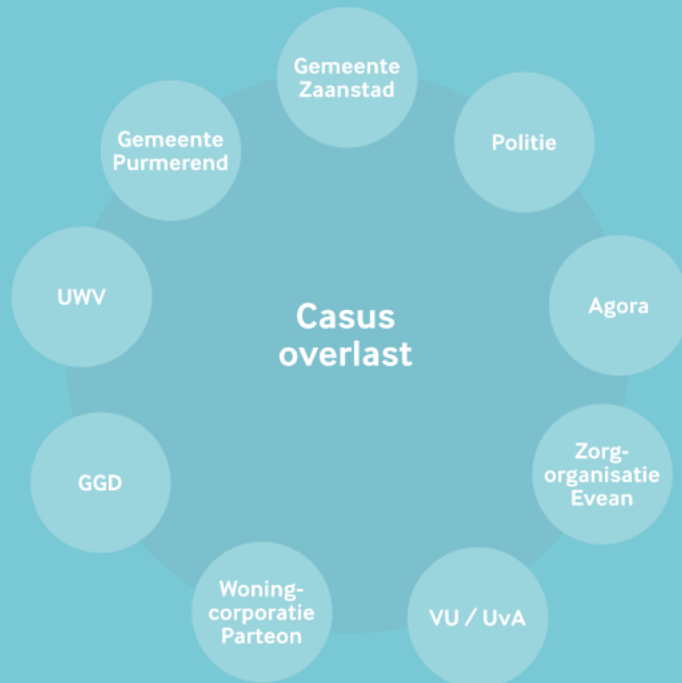


PRAKTIJKVOORBEELD

DOEL

- Begrijpen van behoefte van overlastgevers
- Oplossingen om overlast te beperken
- Helpen van wijkteams om vraagstuk aan te pakken
- Ontwikkelen van werkwijze om toekomstige datavraagstukken met partners aan te kunnen pakken.

MET WIE



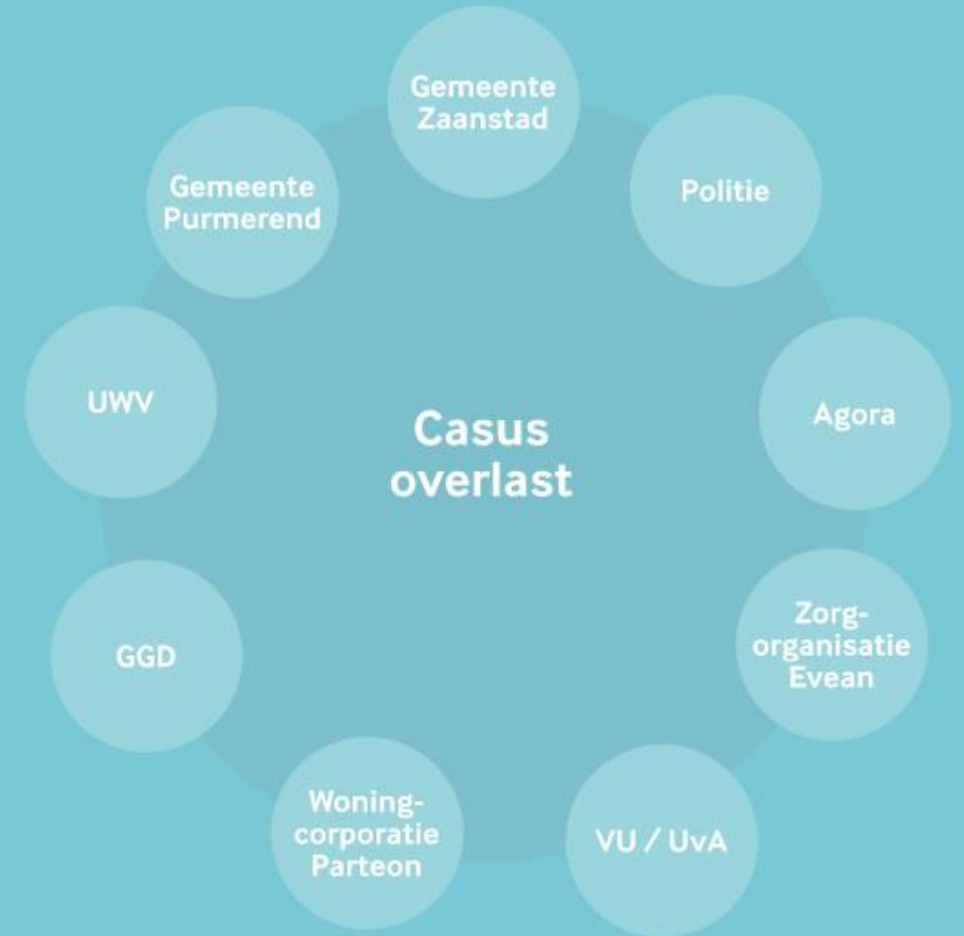
WERKWIJZE

1. Maatschappelijke vraagstuk prioriteren: wat zijn de doelen van de betrokken organisaties? Wat is de kern van het vraagstuk? Wat willen we weten? Wie wil deelnemen?
2. Samen feitelijke foto maken: alle aanwezige relevante informatie bij de verschillende organisaties wordt gebundeld. Welke verdiepende analyses zijn hierna nog nodig? De partijen vonden meer aanwezige informatie dan tevoren bedacht of gebruikt wordt. Wat weten we veel zonder dat we het weten?
3. Veilig data delen: wat mag wel en niet? Voor deze en toekomstige opgaven ontwikkelden de partijen een werkwijze waarin de privacy gewaarborgd is en data te gebruiken is voor analyses. Zo wordt gevoelige data tussen organisaties daadwerkelijk veilig gedeeld.
4. Verdiepende data-analyses: beschrijvende, diagnostische en voorspellende analyses uitvoeren.
5. Oplossingen vanuit eigen rol en positie deelnemers: aan de slag met inzichten en oplossingen: wat valt op in stap 2 en 4? Wat betekent dit voor de praktijk (per organisatie en/of tussen organisaties) en waarom? Wat zijn mogelijke oplossingsrichtingen?

Data in de Stad _ Praktijkvoorbeelden _ Zaanstad

- Doel
- Met wie
- Hoe
- Databronnen
- Mogelijke risico's
- Onderzoeksresultaten
- Lessen
- Publieke waarden

MET WIE



Data in de Stad _ Praktijkvoorbeelden _ Zaanstad

- Doel
- Met wie
- Hoe
- Databronnen
- Mogelijke risico's
- Onderzoeksresultaten
- Lessen
- Publieke waarden

HOE

Een Data Lab staat uit 5 stappen:



Data in de Stad _ Praktijkvoorbeelden _ Zaanstad

- Doel
- Met wie
- Hoe
- Databronnen
- Mogelijke risico's
- Onderzoeksresultaten
- Lessen
- Publieke waarden

PUBLIEKE WAARDEN

Pr

Privacy

De gebruikte data zijn niet te herleiden tot individuen. Daarvoor is de data onder andere gepseudonimiseerd en samengevoegd.

Ve

Veiligheid

De veiligheid is gewaarborgd door het gebruik van niet tot individuen herleidbare data.

Re

Rechtvaardigheid

Overlast kan een grote impact hebben op omwonenden én de overlastveroorzaker zelf. De data-analyses helpen om deze overlast beter te begrijpen en dragen bij aan betere oplossingen.

Mw

Menselijke waardigheid

Wat overlast is, is zeer subjectief. Weergeven de verzamelde data en geleverde antwoorden de mogelijk zeer uiteenlopende ervaringen van betrokkenen en omwonenden? Is er sprake van een versimpeling van de sociale werkelijkheid? De kans is groot dat de beleidsgevolgen van deze data-analyse vooral gevoeld worden door degenen die afwijken van de norm. Is dit wenselijk – bijvoorbeeld omdat het door omwonenden als overlastgevend wordt ervaren? In hoeverre hebben individuen het recht af te wijken?



10 datalessen van koploper Zaanstad

Data kunnen mooie resultaten voor burgers opleveren, zoals schonere straten, veilige buurten en betere voorzieningen. Althans, dat is het idee. Maar hoe dan? Hoe zet je data om in betere resultaten in de praktijk? Tom Pots laat zien, op basis van zijn ervaringen in Zaanstad, wat datagestuurd werken vraagt van de organisatie én hoe je op basis van data maatschappelijke vraagstukken kunt aanpakken.



Tom Pots

Zaanstad is een van de koplopers in Nederland als het gaat om datagestuurde werken. Tom Pots is programamanager datagestuurde werken bij de gemeente en onderzoekt hoe je met data maatschappelijke vraagstukken kunt aanpakken.

1 Denk groot, begin klein en sluit aan op wat kan

Een aantal jaar terug galmde de hype van 'big data' ook door de gangen van de gemeente Zaanstad. De IT-afdeling besloot er werk van te maken: de gemeente moest hier 'iets' mee doen. Eerst door via kennissessies de kansen en mogelijkheden van big data te verkennen. Dat hielp gelijk de ideeënstroom op gang. Wanneer een idee rijp en interessant genoeg was, werd een kleine, experimentele pilot georganiseerd. Alle vergaarde kennis werd zo langzaam, maar stevig opgebouwd en verankerd binnen de organisatie.

2 Creëer een gemeenschappelijke taal

Tijdens de pilots kwam Zaanstad erachter dat een gemeenschappelijke taal over data in de organisatie ontbrak. In de wandelgangen werden termen als 'big data', 'datagestuurde werken', 'data science', 'machine learning', 'onderzoek & statistiek' en 'business intelligence' kriskras door elkaar gebruikt. Onhandig natuurlijk. Daarom besloot de gemeente de term 'datagestuurde werken' en het model van Gartner centraal te stellen.

Model van Gartner

Met het model van Gartner zorgde Zaanstad voor een helder beeld van hoe data kunnen helpen bij het aanpakken van maatschappelijke vraagstukken:

- Beschrijvende analyse: om wie gaat het? Waar komt het voor? Hoe groot is de omvang?
- Diagnostiserende analyse: wat zijn de oorzaken? Waarom doen mensen het? En hoe doen ze het?
- Voorspellende analyse: kunnen we voorspellen waar het gaat plaatsvinden? Wat zijn de risicovolle profielen en situaties?
- Voorschrijvende analyse: welke aanbevelingen kunnen we professionals concreet geven om dit te voorkomen?



3 Start met de juiste analyse

Big data is de hype en vooruitkijken door voorspellende analyses is de belofte. Zaanstad kwam al snel erachter dat goed terugkijken toch de eerste stap is. Want als je beschrijvende en diagnostiserende analyses niet goed kunt gebruiken, zijn voorspellende analyses vaak een brug te ver.

10 datalessen uit Zaanstad

- 1 Denk groot, begin klein en sluit aan op wat kan
- 2 Creëer een gemeenschappelijke taal
- 3 Start met de juiste analyse
- 4 Creëer een paar successen en bouw een krachtig verhaal daaromheen
- 5 Laat de hele organisatie kiezen voor data
- 6 Pak complexe vraagstukken aan op basis van data
- 7 Zorg voor voldoende capaciteit en expertise
- 8 Ontsluit data en visualiseer in dashboards
- 9 Doe het leren & inspireren niet alleen, maar over grenzen heen
- 10 Stapel lokale verbeteringen

Vervolg ...

Masterclass Samen naar de Smart City

→ G40 & M50

DATUM TOEVOEGEN!

Samen met:



Gemeenten slordig met data website-bezoekers

Laurens Verhagen
Amsterdam

Enkele tientallen Nederlandse gemeenten gebruiken agressieve cookies op hun website. Dankzij deze commerciële cookies kunnen bedrijven als Facebook en Google de bezoekers van de gemeentelijke website volgen. De burgers weten van niks, want de gemeenten maken zelden melding van het gebruik van deze cookies.

Dat blijkt uit onderzoek van *de Volkskrant* in samenwerking met de Fontys Hogeschool. Van de 355 websites van Nederlandse gemeenten maken 28 gebruik van agressieve volgmethoden. Dat zijn socialemedia- of advertentietrackers, die door onder meer Facebook en Google worden gebruikt voor de ontwikkeling van advertentieprofielen.

Het gebruik van deze cookies is piktant: Facebook en Google liggen onder het vergrootglas vanwege hun dataverzamelingsdrift. Zij zijn de grote spelers op de online-advertentiemarkt en vormen de brug tussen de adverteerder en de websites waarop advertenties staan. Door advertentiecookies te plaatsen op de computer van bezoekers kunnen ze volgen welke sites zij bezoeken, en zo interesseprofielen opbouwen. De sites functioneren hierbij als 'doorgeefluik' van bezoekersdata.

Rejo Zenger van privacyorganisatie Bits of Freedom noemt het 'fout' dat de gemeenten Googles advertentienetwerk laat meekijken met de bezoekers van burgers aan de eigen websites. 'Dat ze daarover niet open zijn in hun privacyverklaring maakt het alleen maar erger.'

De Ster (de exploitant van de publieke omroepen) besloot onlangs helemaal te stoppen met dergelijke volgcookies, net als bijvoorbeeld NRC. Beide partijen meldden dat het voor de inkomsten niet of nauwelijks uitmaakt of hun bezoekers op hun surftochten gebaseerde advertenties krijgen of niet.

Opvallend is dat veel gemeentesites (onder meer van Amersfoort, Delft en Bloemendaal) trackingcookies plaatsen zonder daarvoor toestemming te

vragen. Het gebruik van advertentiecookies is toegestaan, maar alleen onder de strikte voorwaarden van de privacywet. 'Organisaties mogen die alleen plaatsen als de bezoeker daarvoor is geïnformeerd en daarvoor uitdrukkelijk toestemming heeft gegeven', zegt een woordvoerder van de Autoriteit Persoonsgegevens.

Voordat de website de bezoeker om die toestemming vraagt, moet bovendien in beeld verschijnen welke cookies gebruikt worden, welke persoonsgegevens van de bezoeker worden verwerkt, wat daarmee gebeurt en hoelang cookies worden bewaard.

Er zijn dus nogal wat voorwaarden waaraan de sitebeheerders moeten

Cookies bleken door extern bedrijf te zijn geplaatst en daarna gewoon vergeten

voldoen. De Autoriteit Persoonsgegevens concludeerde vorige maand niet voor niets dat bijna de helft van de door de waakhond onderzochte websites die gebruikmaken van trackingcookies niet voldoet aan die regels.

Hieronder bevinden zich dus ook nodige gemeentesites. De gemeenten die volgsoftware op hun sites hebben, noemen in het beste geval alleen Google Analytics als derde partij. Zestien gemeenten doen zelfs dat niet.

Vergeten

Gevraagd naar de reden van het gebruik van trackingcookies heeft Heerenveen als enige een antwoord: 'We wisten eerlijk gezegd niet dat die cookies er stonden.' De cookies bleken in het verleden door een extern bureau te zijn geplaatst en daarna vergeten. Heerenveen heeft de trackers inmiddels verwijderd.

Navraag bij vier andere gemeenten levert een ander beeld op: niemand lijkt te beseffen dat er gebruik wordt gemaakt van volgtechnieken via Facebook (de zogenoemde Facebook Pixel, gebruikt door vier gemeenten) of Doubleclick, het advertentienetwerk van Google. De woordvoerders van IJsselstein (volgsoftware van Facebook)

en Amersfoort (idem van Google) ontkennen het simpelweg. Apeldoorn doet dat in eerste instantie ook, maar weet uiteindelijk een instelling te vinden 'die de betreffende advertentiefunctie zou moeten uitschakelen'. Ook Helmond vindt uiteindelijk de code en verwijdert de cookies na de vragen van *de Volkskrant*.

D66-Tweede Kamerlid Kees Verhoeven noemt het in een reactie 'merkwaardig' dat gemeentesites informatie over hun bezoekers doorspelen aan partijen als Google en Facebook. 'Dit soort cookies hebben puur een commercieel doel. Waarom zou je dit als gemeente überhaupt willen? Hun sites zijn er volgens mij primair om informatie aan de burger te geven', aldus Verhoeven.

Floor Terra, adviseur bij de Privacy Company: 'Stel dat ze het allemaal netjes doen - wat nu nog niet eens het geval is - dan nog moet je dit als gemeente niet willen.' Het probleem is volgens Terra vaak onwetendheid bij de beheerders van websites: 'Je moet je site constant controleren. Anders kan er ongemerkt tracking insluipen, zeker als je dingen uitbesteedt.'

Instellingen

Veel gemeenten (43 procent van het totaal) maken gebruik van Google Analytics voor de analyse van hun sites. De cookies die hiervoor op de computers van bezoekers worden geplaatst, zijn minder omstreven zolang ze puur voor analyses worden gebruikt. Maar ook de cookies die Google Analytics plaatst kunnen, met specifieke instellingen, door Google worden gebruikt voor advertentiedoeleinden. Websites die dit doen en geen expliciete toestemming vragen, zijn volgens de Autoriteit Persoonsgegevens in overtreding.

Rejo Zenger van Bits of Freedom sluit niet uit dat de gemeenten iets verkeerd hebben ingesteld in de analyse-software. 'Omdat ze de analyse-software van Google gebruiken, kan dat grote consequenties hebben. Dat bedrijf heeft immers van het volgen van gebruikers op internet zijn verdienmodel gemaakt.'

Het onderzoek werd uitgevoerd door Jeroen de Vos, als internetonderzoeker verbonden aan de Fontys Hogeschool voor de Journalistiek.

Stellingen

- Gemeenten mogen data nooit als geld gebruiken.
- Burgers betrekken is enkel nodig wanneer gebruik wordt gemaakt van persoonsgegevens.
- Door meer met (big) data te werken, lossen we complexe problemen makkelijker op.